

THE CONDITION OF THE INTELLECTUAL AND THE CONSCIENCE CRISIS IN THE FIRST ROMANIAN MODERN NOVEL OF PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Daniela Ionescu

PhD Student, University of Bucharest

Abstract: By the writer Liviu Rebreanu Romanian literature gained a novelist who departs from the pages of his work in order to make free way to the characters of his fiction. His novels make up serious processes in which nothing stays unchanged, in which a world is usually broken apart, both the world of the conscience and that of action.

In "Pădurea Spânzuraților", the inner conflict between A. Bologa's duty as a Romanian citizen and his obligation to obey the laws of the Austrian-Hungarian state generates a progressive and deep crisis in the conscience of the young intellectual who vacillates between the limits of war subjective morality and the inner freedom gained by the substance of a complex inner life synchronized by a psychological mechanism which characterizes responsible personalities. Thus, Liviu Rebreanu achieves an ample analysis of the condition of the restless Romanian intellectual confronted with the terrors and injustices of the war, and contributes to the formation of the psychological novel by a subtle analysis of the characters' spiritual states facing exceptional situations.

Keywords: conscience, war, inner, conflict, intellectual

Istoria literaturii noastre numără puțini scriitori care să ofere un exemplu mai caracteristic decât acela al prozei lui Rebreanu, de aparentă contradicție între conținutul operei și realizarea ei artistică.

Personajele lui Rebreanu trăiesc o viață sufletească de o mare intensitate. Vorbele, frazele pe care le rostesc sunt doar expresia parțială a frământărilor lor lăuntrice. Gândurile, sentimentele și emoțiile acestora se comunică nu rareori în crâmpie de convorbire sau în cuvinte care descoperă pentru o clipă pornirile, dramele sau revolta din sufletul eroului.

Procesul frecvent de inhibiție a gândurilor își găsește forma stilistică în folosirea pe scară largă a vorbirii suspendate, a cărei funcție stilistică fusese remarcată încă din antichitate.

Viața sufletească a personajelor lui Liviu Rebreanu se consumă la o mare adâncime; ea atinge zone pentru dezvăluirea cărora limbajul pare insuficient, necuprinzător. Eroii lui Rebreanu se comunică prin intermediul vorbelor lor; tăcerea care urmează după frazele unora dintre ei subliniază clipele de încordare lăuntrică.

Liviu Rebreanu ocupă un loc de frunte printre prozatorii români din prima jumătate a secolului nostru, ca nuvelist și romancier. El este ctitorul romanului românesc modern.

Cu *Pădurea spânzuraților*, Liviu Rebreanu se înscrie în sfera romanului interior, cea de-a doua direcție a romanului european, deschisă de naturalismul lui Zola și de psihologia abisală a lui Dostoievski, continuată de psihologismul lui Paul Bourget și reluată de noua structură a lui Marcel Proust, pentru a ajunge mai aproape de noi la noul roman.

Prin intermediul scriitorului Liviu Rebreanu, literatura română l-a câștigat pe romancierul care se îndepărtează pe sine din paginile operei pentru a lăsa drumul liber oamenilor ficțiunii lui.

Romanele sale alcătuiesc câte un proces grav, în care dinamica primează, în care, de obicei s-a răsturnat o lume, s-au anulat atât lumea conștiinței cât și cea a faptei.

Eugen Lovinescu afirma că romanul “Pădurea spânzuraților” este “unul dintre cele mai bune romane psihologice românești, în sensul analizei evolutive a unui singur caz de conștiință, a unui studiu metodic alimentat de fapte precise și de incidente și împins dincolo țesătura logică în adâncul inconștientului”¹.

Camil Petrescu, unul dintre scriitorii cei mai iubiți de Liviu Rebreanu, găsește că “Pădurea spânzuraților” este un “roman după tradiția marilor romane, de multe ori prolix, dar cel puțin în cărțile de mijloc remarcabil.[...] Când e vânturat și de suflul unei pasiuni puternice, se apropie hotărât de artă mare”².

Romanul a fost scris fără greutate, elaborarea s-a produs în câteva etape distincte. Tot efortul constă, de fapt, în aflarea “acelor zone afective ascunse prin mijlocirea cărora viața însăși, în durata ei, putea curge nestânjenită în roman, înlăturând schema rigidă, caracterul prea cerebral al proiectului initial”³.

Scriitorul mărturisea că romanul s-a născut dintr-o fotografie de război ce i-o arătase unui prieten la sfârșitul anului 1918, reprezentând o pădure plină de spânzurați în spatele frontului austriac din Italia: “Fotografia m-a impresionat puternic și m-a urmărit multă vreme”⁴.

Rebreanu are ca punct de pornire al cărții o tragică întâmplare din familia sa. În timpul războiului, fratele său, Emil, ofițer în armata austro-ungară încercase să dezerteze dar fusese prins și executat. Scriitorul mărturisește, însă, că Apostol Bologa nu are nimic comun cu fratele sau, tragedia familială prilejuindu-i doar cadrul în care se petrece acțiunea: “Apostol Bologa, însă, nu are nimic din fratele meu. Cel mult câteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare.[...] În Apostol Bologa am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații. Șovăirile lui Apostol Bologa sunt șovăirile noastre, ale tuturor că și zbuciumările lui. Numai un astfel de om putea să fie personajul central al unui român în care lupta dintre datorie și sentiment amenință să degenereze în frazeologie goală, patriotardă”⁵.

Cu alte cuvinte, eroul romanului nu este fratele scriitorului, ci scriitorul însuși, într-o dramă simțită de el, iar subiectul s-a umanizat numai când a intervenit contactul cu viața reală și cu pământul: “fără tragedia fratelui meu, *Pădurea spânzuraților* sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrescă, precum au toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului”⁶.

Acțiunea romanului debutează pe frontul rusesc al primului război mondial, unde se pregătește executarea prin spânzurare a sublocotenentului ceh Svoboda, care fusese acuzat de trădare, fiind prins când încerca să dezerteze.

În contextul descris, locotenentul Apostol Bologa îl cunoaște pe căpitanul Klapka, cel care este martorul începutului frământărilor sfâșietoare ale lui Bologa.

Svoboda este adus la spânzurătoare și moare cu demnitate, în moarte găsindu-și izbăvirea suferinței. Lumina din privirea cutezătoare a cehului ajuns în fața trecerii în eternitate, dovedește

¹ Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane (1900 -1937)* în *Scrieri*, vol.VI, Ed. Minerva, București, 1975, p. 226;

² . Camil Petrescu, *Anul literar 1924*, în *Opinii critice și estetice*, E.P.L., București, 1962, p.161-162;

³ Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. V, Ed. Minerva, București, 1972, p. 668;

⁴ . idem

⁵ . Liviu Rebreanu, *Op. citată*, p. 670;

⁶ idem

dorința de libertate, așa cum arată însuși numele lui predestinat, Svoboda însemnând libertate. Este vizibil faptul că acuzatul își dorește o ieșire din limitele dureroase ale unei existențe rigide, lipsite de orizont, zbuciumate de neajunsuri, de dorul de țară și de teama de necunoscutul cenușiu al veșniciei morții.

Scena descrisă marchează deschiderea prăpastiei din sufletul lui Apostol Bologa care, marcat de avântul tineresc ce-i înalță conștiința dreptății, consideră că războiul care l-a determinat să plece de la Universitate, din mijlocul cărților, este generator și nu ucigător de energii. Moartea lui Bologa îl fascinează, îl sperie și îi întunecă inima totodată, generând sentimente confuze, tulburi și înspăimântate dar și o învâlmașeală de gânduri care se avântă spre a-i veni în ajutor, încercând să îi împace cugetul.

Pentru a-l determina pe cititor să înțeleagă mai bine analiza psihologică a lui Apostol Bologa în contextul unor atât de mari frământări sociale desfășurate în timpul primului război mondial, Liviu Rebreanu intercalează prezentarea vieții acestuia sub pretextul amintirilor tânărului personaj care, dorind să se regăsească pe sine, se avântă într-o luptă în care riscă să se piardă, regăsindu-se din nou prin jertfa supremă a martiriului.

În copilărie, Bologa are o revelație, ca urmare a educației mamei sale care i-a insuflat încrederea în divinitate. Mai târziu, după moartea tatălui său, se simte singur, părăsit și își recunoaște rătăcirea, prin urmare, nu-și poate alege o carieră bazată pe înșelăciune, fiindcă nu era corect să devină preot așa cum dorea mama sa, atâta timp cât își pierduse credința. El se înverșuna în a găsi soluții practice, depărtate de tainic și de suflet, neconștientizând că, printr-o astfel de atitudine dorea să cuprindă cu propria minte ceea ce este de necuprins: veșnicia. Acest lucru determină o ruptură între optică sa și cea a mamei. Va obține o bursă de stat într-un colegiu studentesc din Budapesta.

Mentalitatea lui Bologa se modifică; el vorbește despre datorie patrie, ordine. Se logodește cu Marta, fiica avocatului Domșa, în ciuda reticențelor mamei lui și se angajează voluntar în război. Face acest lucru pentru a-i dovedi logodnicei că poate fi și el un erou. După ce urmează școala de artilerie, este trimis pe front unde este rănit de două ori, decorat de trei ori și înaintat în grad, devenind locotenent. Ajunge să creadă în cele din urmă că războiul este adevăratul izvor de viață și fiind pus să facă parte din Curtea Marțială, îl condamnă la moarte pe ofițerul ceh, pe sublocotenentul Svoboda pentru încercare de dezertare. Convins că-și face datoria, îl condamnă și asistă la execuție. Chinuit de îndoieli, încearcă să se liniștească cu justificarea datoriei. Ia parte cu zel la condamnare dar în fața grozăviei, zelul i se înmoaie și deodată simte că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge ca o imputare dureroasă. Ceva se năruie în el. Ajuns acasă, în zadar conștiința îi spune că și-a făcut datoria, căci ochii omului de sub ștreang îl urmăresc și îi risipesc argumentele. La aceasta schimbare ajută și vorbele căpitanului ceh Klapka, care, scăpat de la spânzurătoare, îi povestește despre o "pădure a spânzuraților" de pe frontul italian, în care de toți copacii atârnă câte un ceh.

Bologa și Klapka se cunosc la spânzurătoarea lui Svoboda și se împrietesc. Klapka înțelege de la început zbuciumul lăuntric al lui Apostol care credea că a luat cea mai bună decizie în cazul delicat de trădare, care până la urmă este justificabilă omenește.

Apostol Bologa însuși nu-și conștientizează de la început zbuciumul, încercând să se convingă singur că acel condamnat fusese vinovat. Începe un real și crunt conflict între rațiune și conștiință. Problema lui sufletească se accentuează la vestea că divizia lui va trece pe frontul românesc. Cerând să fie mutat în altă parte, este refuzat. De atunci se gândește la dezertare dar, în

urma unui neașteptat atac rusesc, este din nou rănit. Se vindecă, dar este tot timpul obsedat de ideea dezertării. Găzduit în casa grovarului ungar Vidor, din satul Lunca, unde se află cu o coloană de muniție, Bologa se îndrăgostește de fata lui, de Ilona. Un ordin urgent îl cheamă la cartierul diviziei. În drum, din fuga automobilului, într-o pădurice, ca în pădurea spânzuraților despre care i se vorbea, vede șapte români din Transilvania care fuseseră spânzurați deoarece erau considerați spioni. Apostol are impresia că este același om spânzurat de nenumărate ori, ca un protest nesfârșit ce îi macină sufletul. I se pare că zărește mereu privirea lui Svoboda, cehul condamnat odinioară de el. Remușcările încep să nu îi mai dea pace. La Făget i se spune că trebuie să-l înlocuiască pe un ofițer bolnav de la Curtea Marțială care trebuia să judece doisprezece ardeleni. Dezertează, este prins și condamnat la spânzurătoare.

În "Pădurea spânzuraților", conflictul lăuntric între datoria de cetățean român a personajului Apostol Bologa și obligația acestuia de a respecta legile statului austro-ungar, generează o criză progresivă și adâncă în conștiința tânărului intelectual care oscilează între limitele moralității subiective a războiului și libertatea interioară obținută prin substanța unei trăiri plurale sincronizate printr-un mecanism psihologic complex, propriu personalităților responsabile.

Astfel, Liviu Rebreanu realizează o amplă analiză a condiției intelectualului român zbuciumat de ororile și nedreptățile războiului și contribuie la maturizarea romanului psihologic, printr-o subtilă analiză a stărilor sufletești ale eroilor, puși în fața unor situații excepționale.

Paradoxul prin care Liviu Rebreanu înfățișează evenimentele, este menit să sporească tensiunea dar și atenția cititorului care va recunoaște în acest mod marasmul în care se zbate sufletul lui Apostol Bologa. Astfel, Apostol distruge reflectorul venit de pe frontul rusesc, dar în același timp simte bucuria învălurii în lumina pe care o emană și dragostea de lumină. El recunoaște că nu are credință dar afirmă că mântuirea este sensul existenței sale, înțelegând prin mântuire împlinirea idealurilor sale omenești cotidiene și nu ceea ce înseamnă mântuirea cu adevărat și anume refacerea în har a omului căzut în păcat. Rupe logodna cu Marta invocând motivul că aceasta i-a vorbit ungurește, dar în același timp se îndrăgostește de o ungueroaică care nu știe bine românește.

Traectoria vieții lui Bologa se îndreaptă spre hățișuri de nepătruns.

Fără să își dea seama, spânzurătoarea lui Svoboda declanșează un resort necunoscut în sufletul său. El începe să se chinuie între datorie și conștiința că a contribuit la sentința definitivă a morții unui om și niciodată nu va mai privi viața ca înainte. Zdruncinătorul conflict interior îl macină într-o așa măsură încât, atunci când află că el, român, va trece pe frontul din Ardeal, regresiv, entuziasmul i se transformă în ură. Nu se mai înțelege pe el însuși, se simte epuizat de năvala gândurilor și suferința îl determină să își dorească o ieșire din timp primenitoare, nu din lașitate ci din avântul tinereții responsabile dar și din spiritul de dreptate construit pas cu pas prin educația primită în familia sa.

Actul distrugerii reflectorului prezentat de Rebreanu ca fiind eroic, simbolizează momentul în care lumina speranțelor de viață demnă și împlinită se stinge. Războaiele sting lumina din sufletul oamenilor, desfigurându-le existența. Lumina este înlocuită de suferință ucigătoare care zdruncina încetul cu încetul până la epuizarea care își dorește ieșirea din sine.

Prin introspecția avalanșei de gânduri avansate de monolog dar și prin retrospectivă cu rol resurectiv care dorește să învioreze suferința provocată de incertitudini, obiectivitatea și luciditatea lui Apostol Bologa se clătină. Astfel criza sa morală se transformă într-o profundă criza psihologică ce nu abandonează lupta absurdă a războiului, ascunsă în spatele unor principii morale percepute subiectiv și eronat.

În Bologa îi regăsim pe Klapka, pe Gross, pe Cervenco și pe alții. Aceste tipuri și chipuri formează adevăratul subconștient al lui Apostol Bologa; autorul le ține încă pe afară sub forma unor întruchipări planetare, neînchipuindu-și că acestea pot exista de la început în străfundurile eroului său.

Personajul principal, amenințat cu haosul, luptă să-și organizeze cât mai riguros viața, în funcție de cele trei criterii simbol stabilite: statul, neamul și iubirea. Cum cele trei elemente ale cauzalității exterioare sunt de factură socială, gestul esențial al personajului stă în eroismul cu care își pune interiorul sufletesc la dispoziția celorlalți.

Atrocitățile războiului îl schimbă pe personajul principal al romanului "Pădurea spânzuraților". Din tânărul filosof idealist, el devine un om măcinat de ură față de război, de remuşcări neexprimate față de hotărârea de a se înrola într-un război care-l aruncă în luptă cu frații săi români. Mama lui îl îndeamnă din nou spre credință, înfricoșându-se de ura și zbulciumul lăuntric cu care se întoarce fiul său din război. Astfel, fiul parcă presimțind că neputându-se adapta la noul rol de a lupta împotriva celor din același neam cu el, va lua măsuri extreme și redescoperă iubirea de Dumnezeu, lucru subliniat de preotul Constantin, fostul său coleg.

Apostol Bologa este un răzvrătit războiului în care intrat dintr-un capriciu al tinereții sale, crezând că, astfel poate cuceri lumea și pe logodnica sa, Marta. El se răzvrătește și împotriva civilizației, spunând că ea l-a falsificat și l-a înrăit pe om, născocind războiul, față de care, Apostol ia trei atitudini succesive, din care aceea de bun român nu joacă cel mai important rol, afirmație sprijinită chiar pe schița planului de român al scriitorului, ci reprezintă doar un stadiu intermediar, o soluție de moment. Drama morală a personajului nu va fi soluționată în acest punct; ea va fi alimentată în continuare prin contradicții noi, prin motive de mulțumire noi, până la rezoluție. Astfel, frământările sufletești ale eroului depășesc impasul unei națiuni, asuprită de o administrație străină, obligată de statul austro-ungar să ridice armele împotriva oamenilor de același sânge și care vorbesc aceeași limbă. Ideea vieții, a scopului pentru care trăiește, a rațiunii care justifică zbulciumul sau provoacă în sufletul eroului o permanentă îndoială și șovăire până în clipa în care răspunsul suprem avea să fie găsit. Prin nevoia de a descoperi un sens existențial, prin căutarea înfrigurată a credinței, Rebreanu a împrumutat personajului său experiența tipică a eroilor lui Dostoevski, mai ales prin descrierea zbulciumului sufletesc și umanismul personajelor lui Tolstoi, prin finalul tragic al personajului principal.

BIBLIOGRAFIE:

- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. Minerva, București, 1982;
- Crohmalniceanu, S. Ovid, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, Ed. Minerva, București;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane (1900 -1937)*, în *Scrieri*, vol.VI, Ed. Minerva;
- Petrescu, Camil, *Anul literar 1924, în Opinii critice și estetice*, E.P.L., București, 1962;
- Protopopescu, Alexandru, *Romanul psihologic românesc*, Ed. Eminescu, București, 1978;
- Rebreanu, Liviu, *Pădurea spânzuraților*, Ed. Corint, București, 2015;
- Rebreanu, Liviu, *Opere*, vol. V, Ed. Minerva, București, 1983;

